

JUSTINIJAN

H. N. TARTLTOB

Prevela
Biljana Kukoleča
■ Laguna ■

Naslov originala

H. N. Turteltaub
JUSTINIAN

Copyright © 1998 by H. N. Turteltaub
Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

JUSTINIJAN

MIJAKIS

Jesi li to ti, brate Elpidije?

Ne, sačekaj, ne govori ništa. Znam da si ti, jer poznajem ti korak. Možda su mi sagoreli oči, ali uši mi sada služe za gledanje. Kao što kaže izreka da se po jutru dan poznaje, tako se i čovek prepoznaje po hodu. Treba da popraviš remen na levoj sandali. Olabavio ti se pa lupka dok hodaš.

Jesi li doneo sa sobom knjigu?

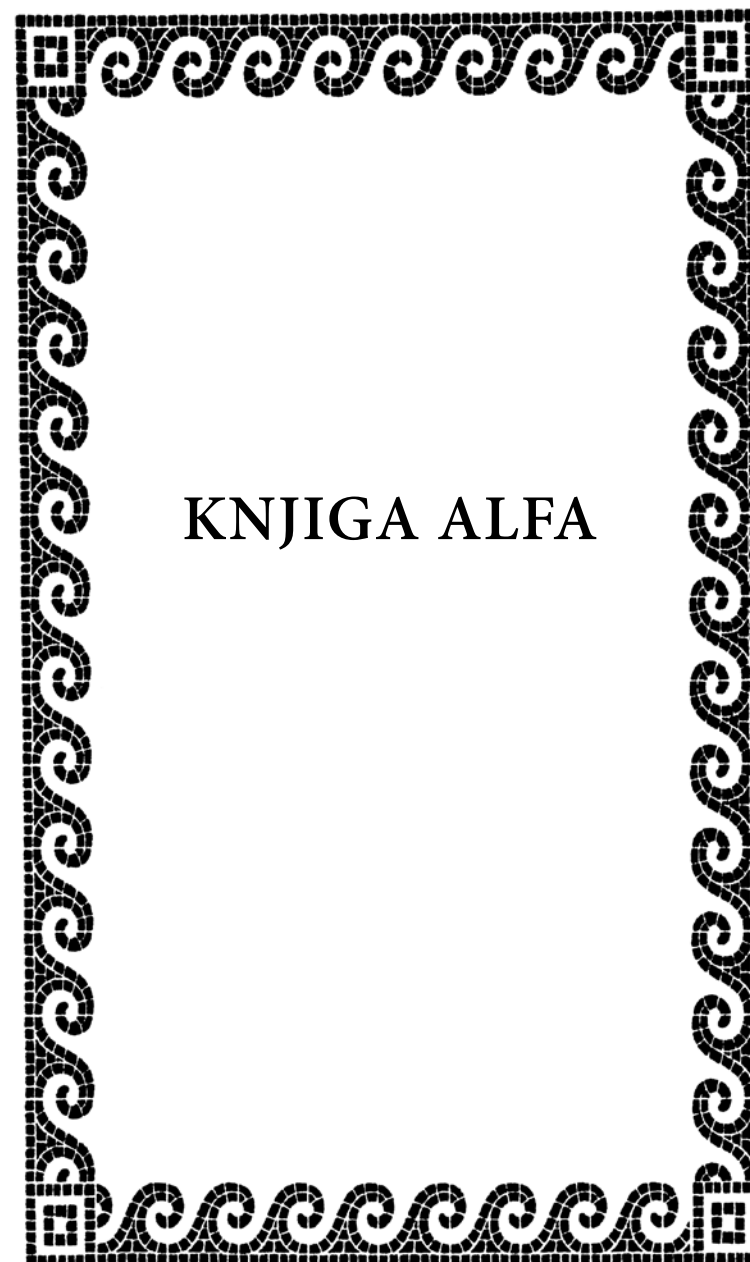
Da, čujem da si je spustio na sto. Okreni prvu stranu, molim te. Justinijan je nestao sa ovog sveta pre dvadeset godina, a toliko ima i kako su me oslepili, ali nisu sva njegova dela bila loša, a mnoga – koja možda mogu tako da se ocene – dovoljno su značajna da svakako zaslužuju da žive u ljudskom pamćenju.

Znam da je godinama pisao svoju životnu priču, zapisivao ponešto tu i tamo kada bi našao nekoliko slobodnih trenutaka. Na kraju, u Damatridi, dao mi je knjigu u ruke. Mene su ubrzo posle toga uhvatili i oslepili. Sećam se kako je gvožđe bilo crveno kada su mi ga prineli očima. Sećam se i tog mirisa, sličnog mirisu kivanog belanceta. Bili su ipak milostivi, na svoj način. Heli je mogao da mi odrubi glavu. Bog zna da je pomišljao na to. Umesto toga su me doveli ovde i njegovi ljudi su mi dozvolili da zadržim knjigu.

Čitaj, brate Elpidije! Čitaj! Ako jednog dana napišeš hroniku tih davnih dana o kojima si toliko pričao, nek u njoj i reči samog Justinijana nađu svoje mesto. A ako ne bude tako, to je onda božja volja. Priču vredi čuti u svakom slučaju: u to se kunem Bogom i Bogorodicom.

Šta to pitaš? Da, svakako, možeš da mi postavljaš pitanja. Po glasu sudim da si mlad; a i da si mojih godina, ima mnogo toga što nisi video i što ne možeš znati. Zato pitaj. A ako te tu i tamo prekinem i bez pitanja, molim te da mi oprostiš. Stari ljudi vole da pričaju, a slepi pogotovu. Kada ponovo pričam o tom vremenu, kao da opet u mislima vidim njegovo lice. Ne znam koliko to lice koje vidim stvarno liči na njegovo, ali i to mi je dovoljno.

Zato čitaj, brate Elpidije! Čitaj!

JUSTINIJAN

Ja sam Justinijan, rimski car. Da, jednom su mi oteli presto. Osakatili su me. Poslali su me u progonstvo. Mislili su, budale, da su sa mnom završili. No ja sam se vratio, a oni su platili za sve. I te kako su platili! A i dalje će plaćati, sve dok iko od njih bude u životu. Carstvo je moje i zadržaću ga.

Rođen sam da vladam. Nije mi moglo biti više od četiri godine kada me je otac, četvrti Konstantin, i četvrto koleno dinastije Iraklija koja je vladala Rimskim carstvom, posadio na koleno i kazao mi: „Znaš li, sine, zašto si dobio ime Justinijan?“

„Ne, oče“, odgovorio sam. Sve do tog časa nisam mislio da mi je ime dato iz nekog određenog razloga. To je prosto bilo ime kojim su me ljudi zvali.

„Kazaću ti, dakle“, rekao je. Kada je govorio, jedva su mu se videle usne od bujne brade i brkova. Pričali su da mu je otac Konstans bio još kosmatiji. Bog nije dao da upoznam dedu. Pobunjenici s našeg zapadnog ostrva Sicilije ubili su ga godinu dana pre mog rođenja.

Otac je zaključio: „Znaš li ko je bio prvi Justinijan?“

Odmahnuo sam glavom. Nisam čuo da iko osim mene nosi to ime. Bio sam ljubomoran, jer sam do tada mislio da je to ime samo moje.

„On je takođe bio car“, kazao mi je otac. „Bio je veliki osvajač i zakonodavac. Ako budeš kao on kada dođe vreme da stupiš na presto, naša porodica će se ponositi tobom. Zato smo ti i dali njegovo ime: da imaš cilj kom ćeš stremiti.“

Lagao bih ako bih tvrdio da sam tada shvatao o čemu govori. No znao sam da je bilo mnogo rimskih careva, pa sam upitao: „Kada je živeo taj drugi Justinijan?“

Otac je nešto mrmljao sebi u bradu i brojao na prste. Najzad je rekao: „Prvi Justinijan je umro četrdeset pet godina pre nego što je tvoj čukundeda ponovo zadobio presto, koji mu je otelo ono čudovište Foka, uzurpator.“

„Dobro. Onda će se ljudi sećati mene, a ne njega“, kazao sam, „pošto je on već odavno mrtav.“ To sam mirno rekao, jer sam, kao što pomenuh, imao samo četiri godine.

Otac je tada tako razjapio usta da sam mu mogao videti ne samo usne, već i zube, jezik i zadnje nepce. Smejao se tako glasno da su dvojica slugu dotrčali da vide šta se dešava. Otpremio ih je. „Nije to tako davno bilo, sine, bar mi Rimljani to ne mislimo. Avgust, prvi rimski car, bio je mrtav šest stotina godina kada je Iraklije potukao Foku; to je bilo pre više od šest stotina i pedeset godina.“

Taj broj je bio toliko velik da mi nije značio ništa. Naučio sam da brojim do dvadeset koristeći prste na rukama, a i one na nogama, koji su virili ispod tunike i mogli biti od pomoći. Tada nisam znao šta znači biti Rimljanin i živeti okružen sećanjima na sve prošle godine.

Arapci su sledećeg proleća počeli opsadu Konstantinopolja. Kada sam bio dečak, neki starci su govorili da u njihovoj mladosti naša Kraljica gradova nije znala za Arape, niti su bili čuli za njih. Kako bi dobro bilo za Rimsko carstvo da je ostalo tako do danas!

Moj čukundeda Iraklije potukao je Persijance posle višegodišnjeg očajničkog ratovanja i vratio u Jerusalim komad pravog Hristovog krsta, koji su ti neznabošci i obožavatelji vatre odneli kada su osvojili sveti grad.

Bog se odmarao sedmog dana. Herakle se, verujem, odmarao kada je izvršio svojih dvanaest zadataka. Iraklijevi zadaci bili su teži nego zadaci njegovog paganskog grčkog imenjaka, a je li Bog, koji se i sam odmarao, pustio mog pretka da se odmori? Nije.

Odnekud daleko iz pustinje, iz beznađa i pustoši, Arapi su nagrnuli kao skakavci. Pretpostavljam da su oni oduvek bili tamo negde: to su plemena koja su živela pod šatorima, nomadi, divljaci koji jedu guštere. U Iraklijevo vreme, jeres koju je propovedao lažni prorok Muhamed učvrstila je njihovo bratstvo i nagnala ih u osvajačke pohode.

Iraklije, koji je slavio vraćanje svetog i životvornog komada krsta u Jerusalim, morao je ponovo da krene u pohod za njega, da ga uzme i donese u Konstantinopolj. Posle decenija rata s Persijom Rimsko carstvo je bilo oslabljeno i nije imalo snage za borbu s novim osvajačima. Palestina i sveti grad u njoj bili su izgubljeni, a takođe i Sirija i Egipat sa Aleksandrijom.

(Ako smo mi Rimljani bili slabi, Persijanci su bili još slabiji, a zapali su i u građanski rat, pošto su njihovi pohodi protiv nas propali. Arapi su ih osvojili; ostali su pod vlašću sledbenika lažnog proroka sve do današnjih dana. Bolje bi im bilo da su nas ostavili na miru.)

Sin velikog Iraklija, Iraklije Konstantin, moj čukundeda, vladao je samo nekoliko meseci. Martina, druga žena velikog Iraklija, nastojala je da, umesto Konstansa, dovede na presto svog sina Iraklonu, polubrata Iraklija Konstantina. Ona i Iraklona su dobili ono što uzurpatori i zaslužuju: njoj su odsekli jezik, a njemu nos, i poslali su ih u izgnanstvo na Rodos.

Meni su oteli presto. Odsekli su mi nos. Oterali su me u izgnanstvo. Ponašali su se prema meni, petom po redu nasledniku Iraklijevog prestola, kao da na njega nemam pravo. Kako sam ja s njima postupio reći ću kada na to dođe red.

Da se vratim na dedu: za vreme njegove vladavine mi Rimljani uzvraćali smo Arapima napade na sve moguće načine. Poslali smo brodovlje da preotme Aleksandriju od Arapa i vrati je Egiptu, mada je taj grad ostao pod rimskom vlašću samo godinu dana pre nego što su ga nevernici ponovo preuzeli i otad je u njihovim rukama.

Iz Egipta su Arapi prodrli na zapad, prema Kartagini i okolnim zemljama, koje su Rimljani preoteli vandalima za vreme Justinijana, po kome sam dobio ime. To je jedan od razloga što je Konstans otišao na Siciliju, gde je našao smrt: to ostrvo je bilo uporište odakle je vršio prepade na Arape koji su išli u pohod na Kartaginu. Dok je moj deda bio živ, Kartagina je ostala u rukama Rima. Kako smo je izgubili ispričaću kada dođe vreme za to.

Čak i pre njegovog doba, Arapi – prokleti bili – činili su ono što Persijanci u toku viševjekovne borbe protiv Rima nikada nisu. Krenuli su u napad morskim putevima, ugrožavajući Rimsko carstvo na nov način. Kao i svi potomci Iraklija, moj deda Konstans je bio čovek koji je verovao da treba gađati pravo u središte neprijateljske vojske. Prikupio je rimsku mornaricu i sukobio se sa arapskom na obali kod Likije, jugozapadno od Anatolije.

Pre nego što su se dve mornarice sukobile, deda je sanjao da je u Solunu. To je ispričao jednom tumaču snova i pitao ga šta to znači. Čovekovo lice se opustilo i kazao mu je: „Voleo bih da nisi to sanjao.“

Kao što sam već rekao, nisam upoznao Konstansa, ali mogu zamisliti zabrinut pogled koji je uputio tom čoveku: „Zašto?“, verovatno je promrmljao.

Tumač snova je imao hrabrosti da mu kaže ono što je video: „To što si sanjao da si u Solunu znači: 'Prepusti pobeđu nekom drugom, jer na grčkom *thes allô nikê* znači upravo to.* Bolje bi bilo, care, da se sutra ne sukobiš s neprijateljem.“

Deda je ipak izašao od njega i otišao u pomorsku bitku. On...

MIJAKIS

Hrist i svi sveci, brate Elpidije, bili su s Iraklijem i onima koji od njega potiču, tako je rečeno. Nisu uvek bili u pravu, ali su uvek bili sigurni u to. Justinijan je to prepoznao kod svog dede, zar ne? Šteta što nije video tu osobinu i kod sebe.

* Grčki: *Thessaloniki* – Solun. (Prim. prev.)

Nastavi, nastavi, molim te. Rekao sam da ću te prekidati s vremena na vreme. Nastavi!

JUSTINIJAN

... Se borio u pomorskoj bici i bio poražen. Zapravo je tada skoro poginuo. Arapi su se popeli na carski brod. Neki hrabri vojnik skinuo je carsku odeću s njega i pretvarao se da je car, dok mu je drugi pomogao da prođe kroz moreuz, koji je bio obojen rimskom krvlju, do galijske koja nije bila neposredno napadnuta. Oba junaka te bitke su poginula, ali se Konstans bezbedno vratio u Konstantinopolj.

Arapi su tada mogli da napadnu Kraljicu gradova, ali je i kod njih došlo do građanskog rata. Ipak su, u četvrtoj godini vladavine moga oca, ovi bezbožnici organizovali veliki pohod, i u proleće pete godine stigli do nas.

Ni mi Rimljani nismo čekali skrštenih ruku. Moj otac je čuo šta Arapi spremaju, pa je naredio našim brodograditeljima da rade preko zime i izgrade i preurede brodove, od kojih je, kao i od čvrstine konstantinopoljskih zidina, zavisila naša sudbina. Kada je saznao da je neprijateljsko brodovlje isplovilo iz Kilikije, gde su prezimili, i zaputilo se ka carskom gradu, on je s braćom – dvojicom mlađih careva, Iraklijem i Tiberijem – okupio graditelje i mornare u Proklinezijskoj luci, pa je i mene poveo sa sobom.

Kada se sada toga setim, čudim se koliko dobro pamtim taj dan: prizore, zvuke, čak i miris sveže obrađenog drveta, konopca i katrana. To možda i ne treba da me čudi. Do tada sam veći deo vremena provodio s mojom majkom caricom Anastazijom i ženama iz palate. Odenuli su me u malu grimiznu odoru, jer sam bio princ, i nosili me u nosiljci koja je išla za nosiljkama moga oca i mojih stričeva. Virio sam kroz zastore nosiljke da vidim što više mogu od grada.

Nikada ranije nisam video galijske. Bile su duge i vitke, neke s jednim redom vesala, neke s dva. Bronzana vesla koja su nosile bila su zelenkasta i patinirana od vode; na nekima su se videle sive

ili crvenkaste mrlje rđe, koje su se širile. U sredini ovih brodova bile su drvene kule s kojih su strelci mogli da gađaju palube neprijateljskih brodova. Sve su imale nosače za jarbole, ali oni nisu bili namešteni.

Nikada nisam video ni čuo ljude poput ovih koji su radili na galijama i koji će uskoro isploviti na njima. Suncem opaljeni, bili su tamni kao Etiopljani, bar kako ih opisuju, a sunce i vetar urezali su im duboke bore na lica. Neki su nosili vunene ili lanene tunike, koje nisu dopirale ni do kolena, dok su drugi imali samo tkaninu omotanu oko bedara, najčešće s kanijom za nož na desnoj strani.

Kada su me ugledali, smeškali su se, pokazivali i dozivali me. Sećam se beline njihovih zuba naspram brada i tamnih lica. Sećam se i kako mi je bilo teško da razumem njihov grčki jezik. Prema jeziku kojim se govorilo u palati njihov je bio sažet i brz, i teško da se uopšte mogao smatrati istim jezikom.

Otac i stričevi nisu imali teškoća s tim jezikom. Zapravo, kada su razgovarali s mornarima, prelazili su i sami na njihov način govora. Nikada ih ranije nisam čuo da tako govore. Sada, naravno, i sam govorim kao obrazovan čovek među činovnicima i računovođama, a kao mornar kada sam s mornarima.

Grupa radnika je došla na dok i prošla pored mene, oca i stričeva. Neki od njih su nosili bronzane cevi, koje nisu bile zelenkaste kao vesla na galijama, već sjajne i blistave, kao tek iskovani novčići. Drugi su nosili neke sprave od drveta i kože. Prepoznao sam mehove, koji su mogli biti daleki rođaci onih koje su kuvari koristili u našim kuhinjama da raspale vatru. Pokazao sam na njih. „Čemu ovi služe? Hoće li mornari njima da duvaju u jedra da brodovi brže plove?“

Otac, stričevi i svi koji su me čuli prasnuli su u smeh. Znao sam da sam pogrešio. To me je naljutilo. Udarao sam nogom i drečao kao da će me pretvoriti u evnuha.

Stric Tiberije se okrenuo Irakilju i prošaputao: „Konstantin bi trebalo da ga dobro raspali kada se tako ponaša.“ Irakilje je klimnuo glavom. Otac, izgleda, nije čuo taj razgovor. Ja sam i dalje urlao, sve jače, da naljutim stričeve.

Stric je pozvao nekog crnpurastog čoveka s licem jastreba, koji je išao pored ljudi s cevima, i rekao mu: „Dođi do nas, Kaliniče!“

Crnpurasti se približio i nisko se poklonio ocu, svakome od stričeva, a zatim i meni. Bio sam dovoljno začuđen da učutim. „Kako vam mogu biti na usluzi, care?“, pitao je Kalinik. Bio je obrazovan čovek; to sam odmah mogao da kažem. Njegov grčki je imao neki grleni prizvuk koji nisam ranije čuo. Otkako su Arapi nagruli iz pustinje, sirijski izgovor retko se čuo u Konstantinopolju.

„Kaži princu Justinijanu“, rekao je moj otac pokazujući na mene, „zašto ti ljudi opremaju naše brodove spravama koje si izumeo.“

„Svakako, care“ – Kalinik se poklonio prvo ocu a zatim i meni. Zatim se ponovo poklonio stričevima. To mi se dopalo. Kazao mi je: „Prinče, te cevi će na svaki brod koji nam se približi izbaciti iznad vode tečni plamen, koji će ih zapaliti i sagoreti.“

„Kako se to pravi?“, pitao sam.

Kalinik je zaustio da odgovori, a zatim je malo oklevao gledajući u oca, koji je rekao: „Ne bi trebalo da pričamo o tome na dokovima, gde nas mnogo ljudi može čuti. Pravljenje tečnog plamena je tajna, a ne želimo da Arapi saznaju kako se pravi. Razumeš li?“

Govorio je ozbiljno. Klimnuo sam glavom. Kao što je i namerao, naučio me je: tajne mogu biti važne ne samo za dečake, već i za careve. To sam zapamtio.

Otac je nastavio. „Ovaj Kalinik, koji je dobar hrišćanin“ – prekrstio se, a to su učinili i stričevi i Kalinik – „došao je u Kraljicu gradova iz Heliopolja* s tim svojim pronalaskom jer nije želeo da njegov izum padne u ruke sledbenika lažnog proroka.“ Odjednom je delovao sasvim ljutito. „Uskoro ćemo videti koliko će nam taj izum biti koristan, u svakom slučaju.“

Dve godine pre toga Arapi su osvojili Smirnu, na zapadnoj obali Anatolije, kao i Kizik ispod planine Dindim, sa suprotne strane moreuza u Mramornom moru** u odnosu na Konstantinopolj, da

* Drevni grad u Egiptu, na delti Nila. (Prim. prev.)

** U to vreme se Mramorno more češće nazivalo Propontis. (Prim. prev.)

bi im poslužili kao uporišta za napade na Kraljicu gradova. Kada je s prolećem stiglo lepo vreme i nije bilo velike verovatnoće da će izbiti bura na moreuzu između Kizika i Konstantinopolja, nevernici su isplovili i započeli opsadu naše, Bogu drage, carske prestonice.

Sa ocem i stričevima posmatrao sam, sa zidina prema moru, kako se njihova mornarica približava. U svom kratkom životu nikada nisam video toliko brodova; izgledalo je da su prekrili sve more u moreuzu. Pokazao sam na njih. „Gle kako se vesla kreću napred-nazad, upravo kao noge kod stonoge“, kazao sam. Zgazio sam nekoliko stonoga prethodnih dana, jer ih je lepo vreme isteralo napolje, isto kao i Arape.

„Oni su nalik na stonoge i u drugom pogledu“, kazao je otac. „Možemo umreti od njihovog ujeda.“

Na čelu njihove mornarice plovili su ratni brodovi, prilično slični našima, samo što nisu imali drvene tornjeve u sredini broda. Nagnut nad vodom, tada sam prvi put čuo ritmično uzvikivanje njihovih veslača, koji su u nedogled ponavljali: „*Alahu akbar! Alahu akbar!*“

„Šta to znači?“, pitao sam oca.

„Bog je veliki“, odgovorio mi je rasejano. Više je pažnje obraćao na brodove koji su pristizali nego na mene.

Naše ratne galije isplovile su iz Proklinezijske luke i Teodosijevog pristaništa da ih presretnu. Muškarci i žene, koji su sa zidina to posmatrali, nadali su veliku viku: „Bog je s nama! Hrist je s nama! Bogorodica je s nama!“ Nadjačali su uzvike Arapa. Patrijarh Jovan držao je svetu ikonu Bogorodice, načinjenu božanskom, a ne ljudskom rukom.

MIJAKIS

Sada taj Lav, koji vlada našom zemljom već četrnaest godina, naziva ikone grobnim slikama i kaže da ih treba razbiti. Ako mene pitate, samo čovek s jevrejskim ili saracenskim umom može da kaže takvu glupost. Nema sumnje da me smatraš luckastim

starcem, brate Elpidije, ali sumnjam da ćeš se oko toga prepirati sa mnom.

Kad smo kod toga, Justinijan i ja smo upoznali Lava kada nije bio niko i ništa. Zanima me šta je gospodar rekao za njega. Znam, brate: sve u svoje vreme. Čitaj dalje!

JUSTINIЈAN

Morski povetarac poigravao se patrijarhovom odeždom izatkanom od zlatne pređe i ukrašenom biserima i dragim kamenjem i zanosio mu bujnu sedu bradu. Posle susreta sa Kalinikom pogledao sam ka našim galijama da vidim sipaju li vatru kao zmajevi i šalju li sve pogođene brodove arapskih nevernika pravo na dno. To se, naravno, nije dogodilo. Život je ipak teži nego što to dečacima izgleda. Arapske galije jurnule su na naše, a vesla su im podizala velike talase. Iza njih su se videli ostali nevernički brodovi, koji su plovili ka tračkoj obali južno i zapadno od Konstantinopolja. Neke rimske ratne galije probile su prve redove neverničkog brodogradnje, nastojeći da se postave između njih i teretnih brodova, koji su prevozili arapske vojnike. Moj otac, stričevi i patrijarh Jovan, kao i svi na zidinama okrenutim prema moru, vikali su oduševljeno kada je jedna galija udarila u veliki trgovački brod. Posle udara veslači na galiji su prestali da veslaju. Rupa koju su načinili u boku drugog broda bila je prilično velika: videlo se kako se trgovački brod naginje i počinje da tone. Ljudi su skakali u vodu, glave su im se videle na površini: vojnici i mornari su pokušavali da se spasu plivanjem. Strelci sa naših galija mora da su se lepo zabavljali gađajući ih; poslali su mnoge njihove duše na večne muke. Radost moga oca nije dugo trajala. „Nije to dovoljno“, kazao je. „Stići će do obale bez obzira na sve što mi činimo.“ Bio je u pravu. Kod predgrađa Kiklobiona, manje od milje udaljenog od Zlatne kapije na južnom kraju konstantinopoljskog dvostrukog kopnenog zida prema Hebdomonu, četiri do pet milja dalje prema zapadu, Arapi su pristajali svojim brodovima u plićak i plivali do tračke obale. Bacivši pogled prema zapadu i jugu, mogao sam da